

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота

з теми:

**«ДІАГНОСТИКА МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ З ФОНЕТИКО-
ФОНЕМАТИЧНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ
ДО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ»**

Виконала: студентка 2 курсу
групи SoL1-M22z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Гаворчак Юлія Олегівна

Науковий керівник:
Федоренко Ігор Васильович,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:
Руденко Лілія Миколаївна,
доктор психологічних наук, професор

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ДІАГНОСТИКИ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ В ЗЗСО.....	7
1.1. Поняття мовленнєвої готовності дітей до навчання в ЗЗСО	7
1.2. Формування готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в ЗЗСО.....	12
1.3. Клінічна та психолого-педагогічна характеристика дітей із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.	18
Висновки до першого розділу	28
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ В ЗЗСО.....	29
2.1. Методика діагностики мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.	29
2.2. Оцінні критерії та загальні рівні виконання завдань методики	41
Висновки до другого розділу	43
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ В ЗЗСО.....	45
3.1. Аналіз результатів дослідження мовленнєвої готовності дітей із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення до ЗЗСО.. . . .	45
Висновки до третього розділу	59
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62

ВСТУП

Мова й мовлення – це показник загальної культури людини, її розумового й особистісного розвитку. Ці два елементи посідають надзвичайно важливе місце в процесі розвитку й становлення особистості дитини, перш за все – дошкільника. Швидкі темпи розвитку життя, глобалізація та соціалізація вимагають успішної реалізації особистості, одним з інструментів якої і є розвиток мовлення. Сучасна дитина повинна не тільки засвоїти обсяг знань, але й успішно їх застосовувати, активно поповнювати й уточнювати, коригувати в процесі практичного використання, а для цього потрібно піклуватися про своєчасне і повноцінне формування мовлення, оскільки саме вона є основною умовою успішного виховання та навчання.

Формування мовленнєвої компетентності у дошкільників – це одна з важливих складових розвитку цілісної, різносторонньої та гармонійної особистості, оскільки дитина опановує мову (слова) для чіткого й правильного використання мовлення у конкретних ситуаціях, застосовує мовні і позамовні засоби виразності для того, аби висловити власні думки, бажання і прохання, тобто для ефективного спілкування з навколишнім світом [2].

Проблема мовленнєвої готовності досліджувалася багатьма вченими, такими як: А.М. Богуш, Л.О. Калмикова, М.С. Вашуленко, Д.Б. Ельконін, А.П.Іваненко та ін.

Мовленнєва готовність дітей до навчання в закладі загальної середньої освіти (ЗЗСО) – це наявність у дошкільників певної суми знань і уявлень про навколишнє довкілля; сформованість та певний рівень розвитку таких видів мовленнєвої компетенції, як: фонетична, лексична, граматична, діалогічна, монологічна, розвиток навичок письма та саме комунікативної компетенції. Визначення різних видів мовленнєвої компетенції дає змогу охопити всі сторони мовленнєвої діяльності [33].

Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у ЗЗСО є ефективним за таких педагогічних умов, як: комунікативно-мовленнєва спрямованість навчання; включення мови в різні види діяльності (а

саме: навчально-пізнавальну, навчально-мовленнєву, художньо-мовленнєву, театральну-ігрову та комунікативну); комплексний підхід до розвитку мовлення і навчання мови. Також дуже вагомим фактором є адекватна мотивація комунікативно-мовленнєвої діяльності [33].

Готовність дитини до навчання в ЗЗСО значною мірою визначається її мовленнєвою готовністю. Як ми зауважували вище, саме мовленнєва готовність є багатоконпонентною та функціонально єдиною системою. В останні роки зростає кількість дітей, які мають ті чи інші труднощі в навчанні, збільшується і частково це пов'язано із станом їх вимови, мовлення, а отже й мовленнєвої готовності.

Особливе місце у підготовці до шкільного навчання на сьогоднішній день займають діти з порушеннями мовлення. Мовленнєві розлади є одними з найбільш поширених труднощів розвитку в дитинстві. Вони називаються «первинними», якщо у них немає відомої етіології, і «вторинними», якщо вони викликані іншим станом, таким як аутизм, порушення слуху, загальні проблеми розвитку, поведінкові або емоційні труднощі або неврологічні порушення [3].

Одним із найбільш поширених мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку є фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення (ФФНМ). Воно полягає у порушенні фізичного, фізіологічного та психологічного механізмів фонемоутворення при збереженні нормального слуху та інтелекту [52]. І. Марченко стверджує, що ФФНМ – це не проста проблема, оскільки вона є широко розповсюдженою і 80% дітей старших груп мають ті чи інші фонетико-фонематичні порушення. Дослідження С.Ю.Коноплястої, М.К.Шеремет, А.О.Яковенко та інших показали, що близько 84% учнів закладів загальної середньої освіти мають проблеми фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення.

Проблемою діагностики, корекції фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення займалися С. Конопляста, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, М.Шеремет та ін.

Педагогічний досвід свідчить, що діти, які не пройшли корекційне навчання в дошкільному віці, надалі відчують значні труднощі під час засвоєння шкільної програми в повному обсязі та необхідному темпі. Саме тому правильна, ефективна діагностика й організація корекційного впливу в дошкільному віці має провідне значення при підготовці до ЗЗСО дітей із ФФНМ. Проблема є важливою та актуальною, що й обумовило вибір теми нашого дослідження [3].

Метою нашого дослідження є вивчення мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення до навчання в ЗЗСО.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

1. Провести теоретичний аналіз загальної і спеціальної психолого-педагогічної літератури щодо проблеми готовності дітей старшого дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення до навчання в ЗЗСО.
2. Розробити методiku та дослідити стан і рівень готовності дітей старшого дошкільного віку з ФФНМ до навчання в ЗЗСО.
3. Визначити особливості готовності дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення до навчання грамоти.

Об'єктом нашого дослідження є мовленнєва готовність дітей старшого дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення.

Предметом дослідження є особливості мовленнєвої готовності дітей із фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення до ЗЗСО.

Для розв'язання поставлених завдань використані такі **методи**:

- 1). Теоретичні: аналіз, систематизація та узагальнення даних науково-теоретичних знань спеціальної педагогіки та методик і логопсихології, з метою висвітлення наукової проблеми готовності дітей старшого дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення до навчання в ЗЗСО; аналіз навчальних програм і методичних посібників. Аналіз та обґрунтування актуальності зазначеної проблеми; кількісний та якісний аналіз отриманих експериментальних даних та їх узагальнення.

2). Емпіричні: констатувальний експеримент, якісна та кількісна обробка отриманих даних.

Практичне значення нашого дослідження полягає в розробці діагностичної моделі для вивчення мовленнєвої готовності дитини до навчання в ЗЗСО, що дасть змогу встановити рівень сформованості кожного компонента мовленнєвої готовності дошкільника з ФФНМ та його мовлення в цілому та визначення логопедичного ризику для дітей з ФФНМ, що потребують раннього логопедичного втручання й супроводу для попередження проблем з письмом та читанням. Розроблена діагностика й отримані її результати можуть використовуватись практичними вчителями-логопедами в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.

Структура роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (57 найменувань). Загальний обсяг роботи складає 66 сторінок, із яких основного змісту 61 сторінка.

ВИСНОВКИ

В процесі дослідження проблеми формування мовленнєвої готовності дітей до навчання в ЗЗСО було виконано поставлені завдання, розроблено й апробовано методику діагностики мовленнєвої готовності дітей з ФФНМ до навчання в ЗЗСО.

1. Уточнено такі поняття, як «мовленнєва готовність» дітей до навчання в ЗЗСО – це наявність у них певної суми знань і уявлень про довкілля; достатній лексичний запас, обізнаність з формулами мовленнєвого етикету, образними виразами, прислів'ями, приказками, загадками; оволодіння чистою і правильною звуковимовою, граматичною правильністю мовлення; вміння послідовно, логічно і зв'язно висловлюватись, складати розповідь; оволодіння фонетичним сприйманням і звуковим аналізом слів; уміння уважно слухати відповіді інших, педагога, цілеспрямовано й точно відповідати на запитання; помічати, виправляти мовні помилки, доповнювати відповіді однолітків.

Мовленнєва компетенція – комплексне застосування дитиною мовних і немовних засобів (міміка, жести, рухи) з метою комунікації; вміння адекватно і доречно практично користуватися мовою в конкретних навчальних і соціально-побутових ситуаціях; уміння самостійно орієнтуватись у ситуації спілкування, ініціативність спілкування; вміння приймати, вирішувати самостійно мовленнєве завдання.

2. Під час проведення експериментального дослідження було визначено критерії і показники сформованості мовленнєвої готовності старших дошкільників з ФФНМ до навчання в ЗЗСО. З-поміж них: фонетична компетенція з показниками: правильна вимова звуків, розвиток фонематичного слуху, виразність мовлення; лексична компетенція з показниками: словникове багатство, розуміння семантики слів; граматична компетенція з показниками: морфологічна правильність мовлення, синтаксична будова мовлення; ді- та монологічна компетенція з показниками: вміння будувати діалог з партнером, зв'язні висловлювання творчого характеру (розповідь, монолог); комунікативна

компетенція з показниками: наявність формул мовленнєвого етикету під час діалогу, ініціативність спілкування.

3. Дібрано діагностичний інструментарій, визначено та охарактеризовано рівні мовленнєвої готовності до навчання в ЗЗСО дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.

4. Аналіз результатів експериментальної діагностики виявив, що 30,5% дітей з ФФНМ мають високий рівень мовленнєвої готовності, 29,5% дошкільників мають достатній рівень, 25,8% - середній і 14,2% - низький. Саме наявність у дошкільників навіть слабо виражених відхилень у фонематичному і лексико-граматичному розвитку є серйозною перешкодою в освоєнні програми ЗЗСО.

5. Дослідження показало, що дітям не лише із ФФНМ, а й із нормотиповим мовленнєвим розвитком для сформованості мовленнєвої готовності до навчання в ЗЗСО не вистачає логопедичної корекції фонетичної, фонематичної, лексико-граматичної сторін мовлення. Можемо зробити висновок, що навіть дошкільники з нормотиповим мовленням входять до групи логопедичного ризику за окремими показниками її базових структурних компонентів, а саме за рівнем сформованості ді- та монологічного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієвський Б. М. Проблеми готовності дитини до школи. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті педагогічних ідей Фрідріха Фьюбеля*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Херсон, 4 жовт. 2014 р. Херсон, 2014. С. 7–8.
2. Базовий компонент дошкільної освіти / за заг. ред. А. М. Богуш ; уклад. Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін. Київ : Видавництво, 2012. 26 с.
3. Богуш А. М., Шиліна Н. Є. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі. Одеса : ПНЦ АПН України, 2003. 355 с.
4. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : навч. посібн. Запоріжжя : Про світа, 2008. 230 с.
5. Борисова Л. М. Готовність дитини до навчання. *Психологічна газета*, 2005. № 23. С. 3-7.
6. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. *Початкова школа*. 2000. № 4. С. 11–14.
7. Венгер Л. А. Готовность детей к школе. Диагностика психического развития и коррекция его неблагоприятных вариантов. Москва : Школа – Пресс, 1989. 57 с.
8. Выготский Л. С. Психология развития ребенка : учеб. пособие. Москва: Смысл, 2004. 512 с.
9. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч. Київ : Київ. ун-т. ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
10. Эльконин Д. Б. Психическое развитие в детском возрасте. Москва : Институт практической психологии, 1996. 649 с.
11. Запорожец А. В. Интеллектуальная подготовка детей к школе. *Дошкольное воспитание*. 1971. № 8. С. 30–34.

12. Ілляшенко Т. Д. Про готовність дітей до шкільного навчання. Початкова школа. 2002. № 3. С. 69–71.
13. Калмикова Л. О. Психологія мовлення і психолінгвістика : навч. посіб. для вищ. навч. закл. Переяслав-Хмельницький : Фенікс, 2008. 234 с.
14. Коваленко С., Пінчук І. Освітня діяльність і педагогічні погляди Софії Русової. Ніжин, 1998. 213 с.
15. Ковшар О. Системно-цілісний підхід: детермінанта передшкільної освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2015. Вип. 53. С. 348-355. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2015_53_53
16. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія : навч. посібник. Київ . Знання, 2010. 293 с.
17. Кравцов Г.Г. Шестирічна дитина. Психологічна готовність до школи. *Педагогіка і психологія*. 1987. №5. С. 32–60.
18. Крутій К. Л. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2005. 208 с.
19. Конвенція про права дитини : Генеральна Асамблея ООН від 21.12.1995 р. № 789XII. Дата оновлення :20.11.2014. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
20. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики: учеб. пособие. Москва: Смысл, 1999. 287 с.
21. Логопедія. Підручник для вищої школи. За ред. проф. М.К.Шеремет. К.: «Слово», 2019. 384 с.
22. Лурия А. Р., Юдович Ф. Я. Речь и развитие психических процессов ребенка. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1956. 93 с.
23. Мартиненко І.В. Проблеми мотиваційно-вольової готовності дітей із загальним недорозвиненням мовлення до шкільного навчання. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*, 2005. №3. С. 266-272.
24. Мартиненко І. В. Характеристика особистісного профілю старшого дошкільника з системними порушеннями мовлення. *Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова*, 2015. Випуск 29. С. 202-207.

25. Марченко І. С. Діагностика комунікативних здібностей дітей із ТПМ. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Випуск 21, 2012. С. 172-176.
26. Марченко І. С. Особливості лексико-граматичної сторони мовлення дітей із ФФНМ. *Логопедія*. 2017. №10. С. 54-61.
27. Марченко І. С., Мальцева І. Ю. Діагностика фонетико-фонематичної системи дітей із ФФНМ. *Логопедія*. 2016. № 8. С. 50-57.
28. Особенности психологического развития детей 6—7-летнего возраста / Под ред. Д. Б. Эльконина, А. Л. Венгера; Науч.-исслед. ин-т. общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. М.: Педагогика, 1988. 136 с.
29. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія: Навч. посібник, 2005. С. 111-144.
30. Пахомова Н.Г. Мовленнєва готовність дітей дошкільного віку з тяжкими вадами мовлення. *Дефектологія*, 2005. № 3. С. 48-50.
31. Пахомова Н. Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі: Навчально-методичний посібник, 2009. 137 с.
32. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посібник для студ. вищих навч. закладів. Київ : «Академвидав», 2004. С. 427-429.
33. Потапенко О. М. Сучасні підходи до вивчення особистості дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. *Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова*, 2012. Вип. 21. С. 225-227.
34. Про затвердження Плану заходів щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі : Наказ Міністерства освіти і науки від 31.12.2015 р. № 1436. URL: [http://old.mon.gov.ua/files/normative/2019-01-16/4897/nmo-1436\(1\).pdf](http://old.mon.gov.ua/files/normative/2019-01-16/4897/nmo-1436(1).pdf).
35. Про дошкільну освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 38 –39. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>.
36. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. Дата оновлення: 08.02.2018. № 2279III. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.

37. Про затвердження Плану заходів щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі: Наказ Міністерства освіти і науки від 31.12.2015 р. № 1436. URL: [http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-01-16/4897/nmo-1436\(1\).pdf](http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-01-16/4897/nmo-1436(1).pdf).

38. Сохін Ф.О. Усвідомлення мовлення старшими дошкільниками. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія. Київ, 1999. Ч. 2. С. 246–249.

39. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична структура мовленнєвої діяльності і механізми її формування: Науково-метод. посібник. Київ : ІЗМН, 1997. 44 с.

40. Соботович Е.Ф. Речевое недоразвитие у детей и пути его коррекции. Классикс стиль, 2003. 160 с.

41. Сутність мовленнєвої підготовленості дітей до школи. Режим доступу: https://studopedia.com.ua/1_159321_sutnist-movlennievoi-pidgotovlenosti-ditey-do-shkoli.html

42. Рібцун Ю. В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : навч.-метод. посіб. К., 2014. 238 с.

43. Тарасун В. В. Морфофункціональна готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання (нейропсихологічний супровід) : монографія. Київ: Вид. Нац. пед. ун. ім. М. П. Драгоманова, 2008. 299 с.

44. Тищенко В. В. Засвоєння граматичної сторони мовлення дітьми з порушеннями розумового розвитку. *Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова: Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2011. № 19. С. 254–260.

45. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *«Актуальна освіта»*, 2013. 108 с.

46. Хрестоматія з логопедії: Навчальний посібник / Укладачі: С.В.Федоренко, І.С.Марченко. К.: Видавництво «Книга–плюс», 2019. 496 с.

47. Шеремет М.К. Логопедія. Підручник, третє видання, перероблене та доповнене. За ред. М.К.Шеремет. К.: Слово, 2014. 672 с.

48. Шеремет М.К., Пахомова Н.В. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення до навчання в школі: навчально-методичний посібник. Київ : Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2009. 137 с.

49. Яковенко А.О. Загальнодидактичні аспекти дослідження мовленнєвої готовності до навчання у школі старших дошкільників. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2013. Вип. 24. С. 273-277. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2013_24_60

50. Яковенко А.О. Діагностична карта мовленнєвої готовності дитини старшого дошкільного віку до вступу у школу: свідоцтво про право власності на науковий твір № 73890; заяв. № 74590, 26.07.2017; опубл. 20.09.2017. 37 с.

51. Яценко Т.В. Діагностика психічного розвитку дітей дошкільного віку: методичний посібник. Київ. 2010, 84 с.

52. Bender S. Sprache ist mehr als Sprechen – psychomotorische Kommunikationsförderung als Perspektive für die logopädische Therapie. In: S. Kuhlenkamp (Hrsg.), Sprache in Bewegung. Psychomotorische Perspektiven in Förderung, Therapie, Bildung. 2011. № 7. P. 82–97.

53. Bernthal J., Bankson N. Articulation and phonological disorders. United States of America : Mosby, 2015. 785 с.

54. Bishop D., Norbury C. Speech and language disorders. *Putter's Child and Adolescent Psychiatry.* 2008. № 3. P. 782–801.